ŞANLIURFA

UYGARLIĞIN DOĞDUĞU ŞEHİR

COĞRAFYA-TARİH-MİMARİ-ARKEOLOJİ-TURİZM-SANAT-EDEBİYAT-HALK KÜLTÜRÜ

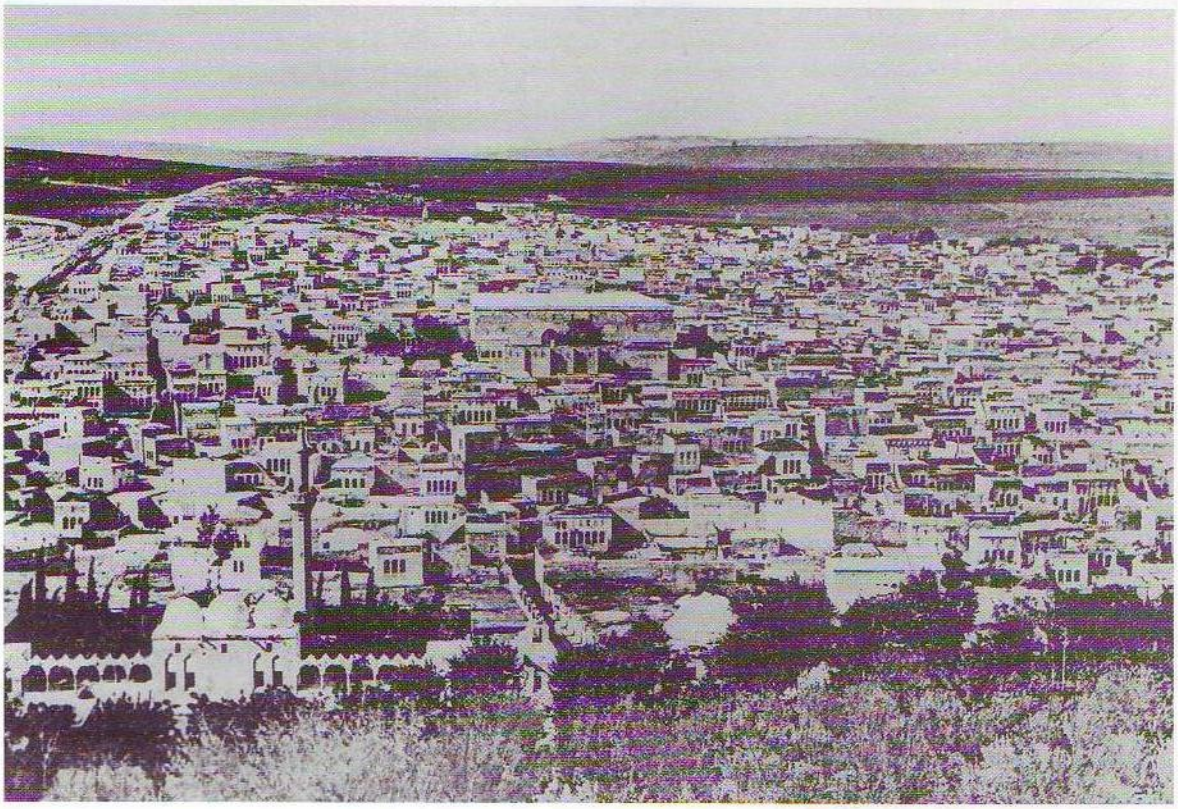

19. Yüzyıl sonlarında kaleden Urfa'nın görünümü (Yrd.Doç.Dr.A.C.Kürkçüoğlu Arşivi)

HAZIRLAYANLAR

Yrd. Doç.Dr. A.Cihat KÜRKÇÜOĞLU

Müslüm AKALIN

Öğr. Gör. S. Sabri KÜRKÇÜOĞLU

Selâhaddin E. GÜLER

ŞANLIURFA İLİ KÜLTÜR EĞİTİM SANAT VE ARAŞTIRMA VAKFI (ŞURKAV) YAYINLARI

ŞANLIURFA İLİ KÜLTÜR EĞİTİM SANAT VE ARAŞTIRMA VAKFI (ŞURKAV) YAYINLARI

YAYIN NO : 27

İKİNCİ BASIM : KASIM 2002

ISBN 975-7394-25-4

YAZILARIYLA KATKIDA BULUNANLAR

Yrd. Doç.Dr. A.Cihat KÜRKÇÜOĞLU *(Harran Üniversitesi)*
A.Naci İPEK *(Gazeteci-Yazar)*
Abuzer AKBIYIK *(Serbest Muh.Mali Müş.)*
Adil SARAÇ *(Türk Dili ve Ed. Öğrt.)*
Arş. Gör. Bahattin ÇELİK *(Harran Ün. Arkeolog)*
Eyyüp BUCAK *(Müze Müdürü)*
M.Emin ERGİN *(Emekli Kütüphaneci)*
Mahmut KARAKAŞ *(Emekli Öğretmen-Araştırmacı-Yazar)*
Mehmet AKBIYIK *(Coğrafya Öğretmeni)*
Mehmet H. ÖCAL *(Emekli Veteriner Hekim-Şair-Yazar)*
Mehmet KURTOĞLU *(Araştırmacı-Şair-Yazar)*
Okt. Mehmet OYMAK *(Harran Üniversitesi)*
Mustafa ACAR *(Türk Dili ve Ed. Öğrt.)*
Müslüm AKALIN *(Avukat-Tarih Araştırmacısı)*
Necmi KAYA *(Öğretmen-Ressam)*
Nevin GÜLLÜOĞLU *(İl Kültür Müdürü)*
Osman GÜZELGÖZ *(Gazeteci-Şair-Yazar)*
Remzi MIZRAK *(Kütüphaneci)*
Öğr. Gör. S.Sabri KÜRKÇÜOĞLU *(Harran Üniversitesi)*
Selâhaddin E. GÜLER *(Tarih Araştırmacısı)*
Semra AKIL *(Ev Yön.Bes. Öğrt.)*
Şükrü ÜZÜMCÜ *(Halk Oyunları Eğitmeni-Jüri Üyesi)*

FOTOĞRAFLAR

Yrd.Doç.Dr.A.Cihat KÜRKÇÜOĞLU ve Arşivi
Fikret OTYAM Arşivi
Abuzer AKBIYIK Arşivi
S.Sabri KÜRKÇÜOĞLU
Şükrü ÜZÜMCÜ
Mehmet KURTOĞLU Arşivi
Şanlıurfa D.G.S.G.Md. Arşivi
Valilik Arşivi

Kapak Kompozisyonu : Yrd.Doç.Dr.A.Cihat KÜRKÇÜOĞLU

Kapak Zemin Fotoğrafı : Göbekli Tepe tapınaklarında hayvan rölyefli stel (M.Ö. 9000- Neolitik Çağ)

Sayfa Düzeni : Orhan AYDIN

Dizgi : Selâhaddin E. GÜLER

Baskı: TİSAMAT Basım Sanayi - Tel: 0.312.267.11.77 ANKARA
www.tisamat.com

Eyyup Peygamber Türbesi / 160
Rahime Hatun Türbesi / 160
Elyesa' Peygamber Türbesi / 160

SANAT VE EDEBİYAT

PLASTİK SANATLARIN ŞANLIURFA'DAKİ 11 BİN YILLIK ÖYKÜSÜ
(Yrd.Dr. A.Cihat KÜRKÇÜOĞLU - Mehmet KURTOĞLU) / 165

ŞANLIURFA'DA CUMHURİYET DÖNEMİ RESİM SANATI
(Necmi KAYA) / 173

EDESSA MOZAİKLERİ
(Selâhaddin E. GÜLER-Araşt.Gör. Bahattin ÇELİK) / 182

I. ABGAR MOZAİĞİ / 182
II. AFTUHA MOZAİĞİ / 183
III. AİLE PORTRESİ veya MAKİMU MOZAİĞİ / 184
IV. V. BARBA'ŞAMİN OĞLU BARMA'NA ve GERNO OĞLU MA'NA MOZAİKLERİ / 184
A. BARBA'ŞAMİN OĞLU BARMA'NA MOZAİĞİ / 184
B. GERNO OĞLU MA'NA MOZAİĞİ / 185
VI. BARHADAD MOZAİĞİ / 186
VII. CENAZE TÖRENİ MOZAİĞİ / 186
VIII. GAVSİ OĞLU BALAY MOZAİĞİ / 187
IX. ORPHEUS MOZAİĞİ / 187
X. ÜÇAYAK MOZAİĞİ / 187
XI. ZENODORA MOZAİĞİ / 188
XII. ZÜMRÜD-Ü ANKA MOZAİĞİ / 188

ŞANLIURFA EL SANATLARI
(Yrd.Doç.Dr. A. Cihat KÜRKÇÜOĞLU) / 190
ABACILIK / 190
AĞAÇ OYMACILIĞI / 190
BAKIRCILIK / 191
CULHACILIK (BEZ DOKUMACILIĞI) / 196
ÇULCULUK (SEMERCİLİK-PALANCILIK) / 199
DEBBAĞLIK / 200
KAZZAZLIK / 202
KEÇECİLİK / 203
KUYUMCULUK / 206
KÜRKÇÜLÜK / 206
SARAÇLIK / 208
TARAKÇILIK / 211
TAŞ SÜSLEMECİLİĞİ / 211

ŞANLIURFA YÖRESİ KADIN TAKILARI
(Yrd.Doç.Dr.A.Cihat KÜRKÇÜOĞLU - Mehmet OYMAK) / 212
I. MERKEZ İLÇE TAKILARI / 212
II. SİVEREK, SURUÇ, BOZOVA VE HİLVAN YÖRESİ TAKILARI / 213
III. HARRAN YÖRESİ TAKILARI / 214

İLKÇAĞDAN GÜNÜMÜZE URFA'DA SANAT VE EDEBİYAT
(Mehmet KURTOĞLU) / 215
GİRİŞ / 215
I) ROMA ve BİZANS DÖNEMİ (116-639) / 215
II) İSLÂMIN FETHİNDEN OSMANLIYA KADAR (639-1516) / 225
III) OSMANLI DÖNEMİ (1516-1923) / 235
IV) CUMHURİYET DÖNEMİ (1923-2000) / 245
A) GENEL BİR BAKIŞ / 245
B) CUMHURİYET'TEN GÜNÜMÜZE URFA'DA BASIN-YAYIN HAYATI / 246
C) CUMHURİYET DÖNEMİ SANAT VE EDEBİYATÇILARI / 247

ŞANLIURFA KİTABELERİ VE KİTABELERDE GEÇEN URFA VALİLERİ
(Mahmut KARAKAŞ)/265

EDESSA MOZAİKLERİ

Selâhaddin E.GÜLER *
Arş.Gör.Bahattin ÇELİK **

Urfa, M.Ö. 304 yılında Seleukoslar tarafından Yunan şehir sistemine göre eski bir yerleşimin kalıntıları üzerine yeniden kurulmuş ve Edessa adını almıştır.

M.Ö. 132 yılında bölgede egemen olan Süryâniler, Urfa'da Edessa Krallığı'nı kurarak bölgemizin hâkimi olmuşlardır. 376 yıl süren bu yerel krallık, Urfa tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir. Çok aktif bir tarih, sanat ve kültür birikimine sahip bu dönem insanının bırakmış olduğu kültür ve medeniyet kalıntıları hakkında günümüze kadar bilimsel çalışmalar yapılagelmiştir. Bu döneme ait kültür kalıntılarından en önemlisi çok renkli ve yerel bir üslûpla yapılan mozaiklerdir. Urfa'da şimdiye kadar belki 30'dan fazla mozaik keşfedilmiş, ancak bunun az bir kısmı kayıtlara geçebilmiştir. Bunlardan bir kısmı bazı meraklı kişilerin kolleksiyonlarını süslerken birkaç tanesi de Urfa ve İstanbul'daki müzelerde muhafaza edilmektedir. Maalesef bu çok kıymetli eserler, yeterince korunamadığından ya gecekondular altında kalmış ya da tahrip edilerek günümüze ulaşmamıştır (Bkz: **Tarihten Günümüze Edessa Nekropolleri** , s. 102)

Bu mozaiklerin çoğu bugün Yakubiye Mahallesi denilen tepelik alanda bulunmuştur. Bu tepe o dönemlerde *"Şelama oğlu Abgar Mezarlığı"* idi. Edessa Krallığı (M.Ö. 132-M.S. 244) ve Roma döneminde, bu mezarlığa zengin ve soylu ailelerden ölenler gömülüyor ve genellikle mezar odasının tabanına ölenleri ve yakınlarını gösterir çok renkli ve muhteşem mozaikler yapılıyordu. Bu mozaiklerde bazen krallar da sadece portreleriyle (Örneğin Abgar Mozaiği) anılıyordu. Bu dönemde Urfa'da birçok mozaik sanatçısının bulunduğu tahmin edilmektedir.

Edessa mozaiklerinden kayıtlara geçen ve bizim bulduklarımızla toplam 12 mozaiğin incelendiği bu yazımızda, mozaiklerin genel görünümleri, şahısların Klasik Süryânice (Estrangela) harflerle yazılı isimleri ve varsa tarihleri verilmiştir. Mozaiklerde tarih olarak verilen rakamlar Seleukos (Yunan) takvimine göredir. Süryâniler, bu takvimi o yıllardan günümüze kadar kullanmışlardır. Bu takvimin miladi takvime göre 311 yıl fazlalığı vardır. Mozaiklerde tarih olarak verilen rakamdan 311 yıl çıkarmak suretiyle miladi karşılığı bulunur. İncelediğimiz 12 mozaikten sadece 5'inde tarih verilmiştir. Diğerlerinde ise mozaiğin yapı stili, süsleme tekniği ve yazıların tahliline göre tahmini bir tarihleme yapılmıştır.

Edessa'da yapılan mozaikler teknik ve üslûp olarak İran kökenli Parth sanatını yansıtır. Çerçeve motifleri ise Klasik Yunan-Roma repertuvarından alınmıştır.

Süryânice sağdan sola doğru yazıldığı için biz de mozaiklerdeki yazıları sağdan sola doğru tercüme ettik. Mozaik yazıtlarının tercümesinde köşeli parantez içinde verilen kısımlar tarafımızdan eklenmiştir. Süryaniler, ölümden sonraki hayatın varlığına inandıkları için yazıtlarda mezar yerine *"Ebediyyet evi"* deyimini kullanmışlardır.

I- ABGAR MOZAİĞİ

1979 yılında Şehitlik Mahallesi'ndeki Çamlık Tepesi'nde bulunan bu mozaik, 1981 yılında Drijvers tarafından yayınlanmıştır. Mozaikdeki bayan figürü çalınmış olmakla birlikte mozaiğin tümü bugün yerin altında kalmıştır.

138) Abgar Mozaiği

* *ŞURKAV Kültür Merkezi Tarih Araştırmacısı*
** *Harran Üniversitesi Fen Ed.Fak.Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü-Arkeolog*

Zemini mozaik kaplı mezar odasının zemin ve mozaik ölçüleri 234x278 cm'dir. Mozaik, iki çerçevede beş kişiyi gösterir.

I- 1) Akrab oğlu Aşadu.

2) Ma'nu oğlu Abgar.

3) Aşadu oğlu Barsemyo.

II-1) Barsemyo'nun annesi 'Azil.

2) Ben Aşadu oğlu Barsemyo, bu ebediyyet evini benim için, çocuklarım için ve kardeşim için, efendim ve velinimetim Abgar'ın hayatı için yaptım.

3) Aşadu oğlu Hannan.

Mezarın kurucusu Aşadu oğlu Barsemyo'dur. Barsemyo'nun babası Akrab oğlu Aşadu'dur. Aşadu'nun karısı, Barsemyo'nun annesi olup Azil'dir. Azil, Urfa'daki birçok mozaik ve heykelde görülen Edessa kadınlarına özgü baş süsü (köfü) taşımaktadır.

Aşadu oğlu Hannan, Barsemyo'nun kardeşidir. Barsemyo, bu mezarı kendisi ve çocukları için olduğu gibi, onun için de tayin etmiştir.

Barsemyo kelimesinin Türkçesi "*Köroğlu*" dur. Aşadu adı "*Arslan*" manasındadır ve Arap şahıs adlarının en tanınmışlarından birisidir. Aşadu, Akrab'ın oğlu idi; bunun adı da genel Sami dilinde "*Akrep*" dir.

Abgar adı "*büyük karınlı*" ya da "*şişman*" anlamındadır. Diğer Nebâti ve Palmira yazıtlarında da bu isim bulunur. Edessa'daki diğer kral adları da Arabi bir tanrı adı olan Ma'nu idi.

Bu mozaikteki yazılarda tarih verilmemiştir. II. yüzyılın sonları, III. yüzyılın ilk yarısına ait Edessa mozaikleri ile üslup yönünden benzerlik göstermesi, ayrıca Severus dönemi Antakya mozaiklerinde görülen çerçeve dekorasyonunun yer almasına dayanarak, bu mozaiği II. yüzyılın sonları ile III. yüzyıl başlarına tarihlemek mümkündür.

Ma'nu oğlu Abgar'ın Barsemyo tarafından "*Efendim ve velinimetim*" diye adlandırılmış olması, onun gerçekten emir gibi birisi olduğunu gösterir. Çünkü bu ünvan, hemen hemen Suriye-Mezopotamya sahralarında ve civarlarındaki emirlerin sadece kendilerine özgü birer hakları idi. Abgar'ın temsili tasviri de onun hükümdârâne bir vaziyette olduğunu gösterir.

Soğmatar şehri halkından Edessa kralına (Arap hükümdarına) bağlı olanlar, krallarına "*Efendi ve velinimet*" ünvanı veriyorlardı. Arap hükümdârları Edessa hânedânına aitti ve VIII. Büyük Abgar M.S. 177'de Edessa'da iktidâr mevkiine geçmeden önce Arap hükümdârı idi.

Bu delilleri sıralayan Drijvers'a göre, gerçeğe yakın olmakla birlikte bu mozaikte VIII. Büyük Abgar (177-212) tasvir edilmiştir. Barsemyo tarafından kendisi, çocukları ve kardeşleri için yaptırdığı bu mezarda, Kral Abgar gömülü olmayıp, saygıdan dolayı sadece ismen anılmıştır. Bu nezaket, o dönemde toplumsal ve özel bir bağlılığı temsil ediyordu.

Drijvers'ın görüşüne karşılık J.B.Segal'e göre, mozaikde tasvir edilen şahıs Kral X.Abgar Ferhad (239-241)'dır. A.Cihat Kürkçüoğlu'na göre ise, bu kral Hz.İsa ile mektuplaştığına inanılan V.Abgar Ukkama (M.S. 13-50) olmalıdır.

II- AFTUHA MOZAİĞİ

1901 yılında Samsat Kapısı civarında bulunmuştur. Şimdi İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndedir. Tarihsiz olup muhtemelen III. yüzyılın başlarına aittir. Mozaik üç çerçeveden oluşmuştur. Yukarıdan aşağıya doğru başlayıp sağdan sola doğru yazıları şöyle tercüme edilmiştir.

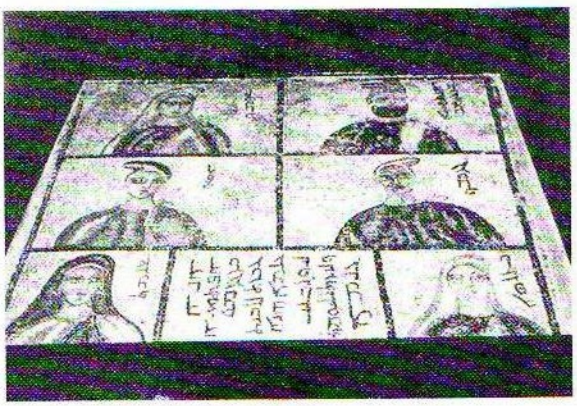

139) Aftuha Mozaiği

I- 1) Germo oğlu Aftuha.

2) Sumo.

II- 1) Germo.

2) Aso.

III-1) Bartalaha.

2) Ben Germo oğlu Aftuha. Bu ebediyyet evini kendim için ve çocuklarım için ve varislerime her zaman için yaptım.

3) Şalmet.

III- AİLE PORTRESİ veya MUKİMU MOZAİĞİ

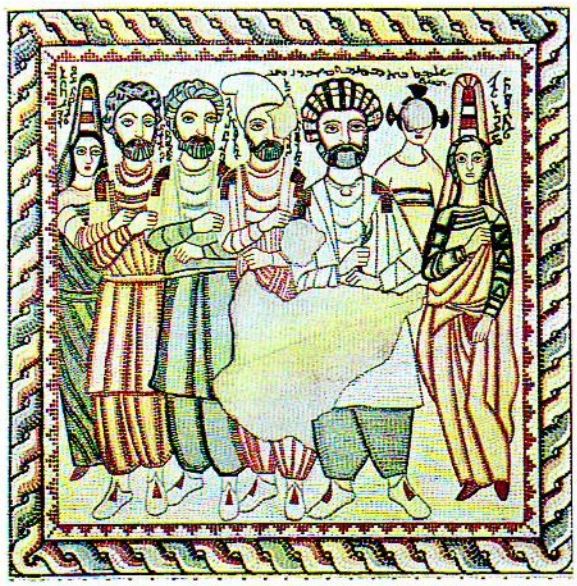

140) Aile Portresi veya Mukimu Mozaiği (J.B.Segal'den)

1952 yılında J.B.Segal tarafından bulunmuştur. Bugün kayıptır. Tarihsiz olup, muhtemelen III. yüzyılın başlarına aittir.

1) Mukimu eşi Ga'u.
2) Ma'nu kızı Şalmet.
3) Abednahay oğlu Mukimu.
4) Mukimu oğlu Az.....
5) Mukimu oğlu 'Abedşemeş.
6) Mukimu oğlu Ma'nu.
7) Mukimu kızı Amatnahay.

IV-V- BARBA'ŞAMİN OĞLU BARMA'NA VE GERNO OĞLU MA'NA MOZAİKLERİ

Bu çifte mozaik 1998 yılı sonlarında, Yakubiye Mahallesi'nde bir evde tarafımızdan keşfedilmiştir. Edessa mozaik sanatının nadide ve kendine özgü stilini yansıtan bu mozaikler maalesef bugün kayıptır.

Mozaiklerin bulunduğu içiçe iki mezar odasından ilkine iki basamaklı bir merdivenle inilmektedir. Kayaya oyulmuş mezar odasının iki arkosolu ve tavanı tahrip edilmiş ve yerine beton bir tavan ve briket duvarlar yapılmıştır.

A) Barba'Şamİn oĞlu Barma'na MozAİĞİ.

Birinci mezar odasındaki mozaik kare biçiminde olup, figürlerin yeraldığı çerçeve 1.30x1.30 metre ölçülerindedir.

Mozaik tek çerçevede beş kişiyi gösterir. Figürlü çerçevenin kenarlarını sırayla dalga dizisi motifi ve ikili saç örgüsü motifi süslemiştir. Bunun kenarı da 10 cm'lik fon renginde bir aralık bırakılarak 8 cm'lik siyah bir bant-kuşakla çerçevelenmiştir. Bu genel çerçevenin üst kısmında, bej zemin üzerine 15 cm boyutlarında siyah taşlarla yapılmış ve pek iyi seçilemeyen iki adet rozete benzer bezeme görünür. Bunun da üst kısmında, pembe zemin üzerine 2 cm'lik siyah renkte kısa kenarları içbükey dikdörtgen bir çerçeve içinde 20 cm aralıklarla 4 adet flu bir bezeme daha yeralır. Bezemeli bölümün üst kısmı, ikinci mezar odasına geçişi sağlayan ve sonradan taş bir duvarla daraltıldığı anlaşılan girişin altında bulunduğundan, bu bezemelerin ne olduğunu tahmin etmek oldukça zorlaşmıştır.

141) Barba'şamin oğlu Barma'na Mozaiği

Mozaikte tasvir edilen şahısların isimleri, ilgili şahısların solunda ve yukarıdan aşağıya doğru yazılmıştır. Figürlü çerçevenin belki yarısına yakın kısmı maalesef ev sahibi tarafından tahrip edilmiştir.

1) Sama'nın kızı.
2) Ma'nu oğlu Barkelbo.
3) Barba'şamin oğlu Barma'na.
4) 'Ama'nın kızı.
5) Gerno.

Sama'nın kızı, Ma'nu oğlu Barkelbo'nun arkasında tasvir edilmiştir. Mozaikteki tahribat bu figürün de yarısını silmiştir. **Sama'nın kızı**, koyu gri renkte bir elbise içinde tasvir edilmiştir. Omuz, göğüs ve boyun kısmını çıplak bırakan elbisesinin gölge ve kıvrımları siyah renktedir. **'Ama'nın kızı**'nda bulunan ehram, burada da verilmiştir. Ehramın rengi sarı olup, kıvrım ve kenarları açık kahverengidir. **Sama'nın kızı**, başında bir Köfü taşır. Bu başlığın üzerinden aşağıya doğru bıraktığı bir yaşmak görünür. Saç rengi koyu kestane (belki kınalı) renginde verilmiştir.

Mozaikteki ikinci şahıs **Ma'nu oğlu Barkelbo**'dur. Barkelbo "*Köpekoğlu*" anlamındadır ve Tanrıların Köpeği Nergal ile ilgilidir. Barkelbo'nun yüzü oval ve siyah sakallıdır. Üzerinde tek parçadan oluşan koyu gri renkteki elbisesi ile mitraya benzer sade bir başlık taşır. Elbisesinin gölge ve kıvrımları siyahtır. Barkelbo'nun sağ eli göğsüne doğru, sol eli ise hafifçe kalkık bir durumda aşağıya doğru bırakılmıştır. Karın kısmından aşağısı maalesef tahrip edilmiştir.

Barba'şamin oğlu Barma'na ismindeki Barba'şamin, Barba'alşamin isminden gelmektedir ve Tanrı Ba'al ile ilgilidir. Barma'na ismine gelince; bu da eski bir Arap tanrısı olan Ma'nu isminin değişik bir versiyonudur, ama genellikle Ma'nu olarak kullanılmıştır. Barma'na, turuncu bir gömlek giymiş olup, elbisesinin kıvrım ve gölgeleri kırmızıdır. Başında gömleğiyle aynı renkte mitra gibi bir başlık taşır ve siyah sakallı olarak tasvir edilmiştir. Sağ omuzunda düğümlenmiş bir elbise bağcığı görülür. Barma'na, pantolon olarak şalvara benzer birşey giyinmiştir.

'Ama'nın kızı olarak adlandırılan bayan figürü, pembe bir elbise ile tasvir edilmişir. Başında bulunan başlığa bağlı sarı renkte, vücudunun arka kısmından inen bir yaşmak ve sol omuzundan göğsünün alt kısmına inen sarı bir ehram taşır. Figürün orta kısmı tahrip edildiğinden kolları görünmez. Başındaki başlık, konik biçimdedir. Bu başlığa bölgemizde "Köfü" ismi verilir ve biraz değişiği halen bazı yaşlı köylü bayanlarca giyilir. Saçları koyu kestane renginde (belki kınalı), örgülü ve omuzlarının üzerine dökülmüştür.

Mozaiğin sol baştaki figürü olan **Gerno**, 'Ama'nın kızı'nın solunda ve omuzunun arkasında sadece baş ve omuz olarak tasvir edilmiştir. İsmi başının üzerinde, sağdan sola doğru yazılmıştır. Henüz çocuk olduğu anlaşılan Gerno'nun elbisesi yuvarlak yakalı ve koyu gri renktedir. Yüzü yuvarlağımsı olup, saçları kahverengi ve kısadır.

Mozaikte tasvir edilen şahısların dikkati çeken kol pozisyonları belki özel bir durumu yansıtıyor olabilir. Ayrıca bu şahısların sırayla bu mezara gömüldüklerini de tahmin edebiliriz.

Birinci mezar odasının hemen güneyinde, daha önce arkosol olduğu tahmin edilen dar bir girişle ikinci mezar odasına girilir.

b) Gerno oĞlu Ma'na MozaİĞİ

İkinci mezar odasının arkosolları zeminden 5 cm yukarıdadır ve 1.60 metrelik uzunluğa sahiptir. Mozaik ölçüleri birinci mozaik ölçüleriyle aynıdır. Mozaikteki şahıslar, bir kadın iki erkek olmak üzere üç kişiden oluşur. Kadın ayakta, iki erkek ise divana uzanmış bir şekilde tasvir edilmişlerdir.

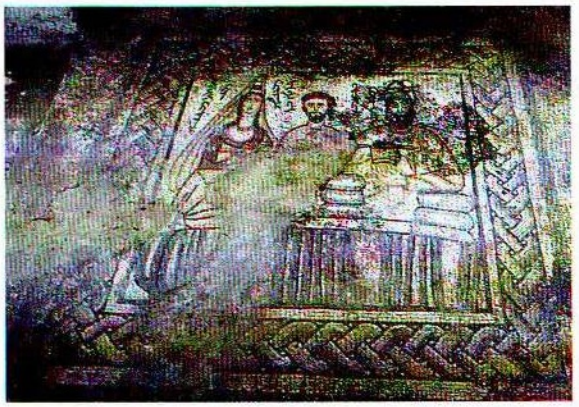

142) Gerno oğlu Ma'na Mozaiği

İç çerçevede alt kısmı tamamen kaplayan bir divan (kline) görülür. Divanın üstünde ince bir minder ve iki ayrı yerde, figürlerin dirseklerini yasladıkları üçer adet üstüste konmuş yastık bulunmaktadır. Bir örtüyle örtülü divan, sol kenarı yarım daire, sağ kenarı ise dik bir şekilde son bulur. Örtü, koyu gri, bej ve pembe renklerden oluşur.

1) Ma'nu oğlu Barşamaş.

2) Gerno oğlu Ma'na.

3) Ma'na'nın karısı Rimay.

Sağ baştaki şahıs **Ma'nu oğlu Barşamaş**'tır. Barşamaş, "*Güneşin oğlu*" manasındadır ve en çok kullanılan bir isimdir. Barşamaş, divana sol dirseğini dayamış bir vaziyette ve elinde çift kulplu bir kâse tutmaktadır. Sarı ve bej renklerle yapılmış bir elbise giymiştir. Barşamaş, mitra benzeri bir başlık giymiştir. Bu başlık, üst kısmında içi bej renginde yapılmış bir topaçla sona erer. Barşamaş'ın yüzü oval ve bol sakallıdır. Sakalının gri ve siyah renkte yapılmış olması onu, mozaikteki en yaşlı adam olarak gösterir. Barşamaş'ın pozisyonundan anlaşıldığına göre bu mezar odasına gömülen kişi bizzat kendisidir. Cenaze Töreni Mozaiği'nde de böyle bir durum söz konusudur.

Mozaikte ortadaki şahıs **Gerno oğlu Ma'na'**-dır. Ma'na, divana uzanık vaziyette tasvir edilmiştir. Sağ ayağı dizden kırılarak, biraz içeriye çekilmiş sol ayağın üzerindedir. Pembe bir gömlek içinde görünen Ma'na'nın göğsünden aşağı dizlerine kadar olan kısım tahrip olduğu için görünmemektedir. Gömleğinin renginde bir şalvar giymiştir. Sakallı ve ince bir yüze sahip olup başında herhangi birşey taşımaz. Saç rengi kahverengi (belki kınalı) olup, sakalı ise koyu gri olarak yapılmıştır. Mozaikteki tahripten dolayı kollarının pozisyonunu bilemiyoruz; ancak kendisine göre sol dirseğini yastığa dayamış olabilir. Belki de sol elinde; daha önce bulunan Cenaze Şöleni mozaiğinde olduğu gibi yanındaki şahsa ikram ettiği içki kâsesinin altlığını tutuyordu.

Sol baştaki hanım **"Ma'na'nın karısı Rimay"** dır. Rimay, divanın arkasında ve muhtemelen ayakta tasvir edilmiştir. Başında, önceki mozaikteki 'Ama'nın kızı olarak tanıtılan figürün aynısı bir Köfü vardır. Köfünün üzerinden aşağıya doğru inen sarı bir yaşmak görülür. Ayrıca sol omuzunu ve göğsünü kaplayan aynı renkte bir ehram giymiştir. Daha önce bulunan Edessa mozaiklerindeki bayan figürlerinin çoğunda yaşmak ve ehram bulunur. Edessalı kadınlar evlerinden çıkarken muhtemelen yüzlerini örtüyorlardı. Günümüzde nadir olarak buna benzer giyim tarzı ve örtünme halen devam etmektedir. Rimay, kırmızımsı bir elbise içindedir. Boynunda beyaz taşlarla yapılmış bir kolye bulunur. Sağ elinde bir çiçek tutar. Saçları kınalı, gölge ve kenarları siyah renkte olup örülmüş bir şekilde omuzlarının üzerine bırakılmıştır. Yüzü hafif pembe renkte gerçeğe yakın canlı bir formda verilmeye çalışılmıştır.

Her iki mozaikte tasvir edilen şahısların zengin veya soylu bir aile oldukları giyimlerinden bellidir.

Mozaikler üzerinde tarih verilmemiştir. Her iki mozaiğimiz de, 1991 yılında bulunan ve yayınlanan "Barhadad Mozaiği"ne stil ve yazı yönden çok benzemektedir. Ayrıca III. yüzyılın başlarına tarihlendirilen mozaiklerdeki yazı stili ile mozaiklerimizdeki yazı stili hemen hemen aynıdır. Bunlara dayanarak, her iki mozaiğin III. yüzyılın başlarına ait olabileceğini söylenebilir.

VI- BARHADAD MOZAİĞİ

1991 yılında Yakubiye Mahallesi'nde bir evde tarafımızdan keşfedilmiştir. Üzerinde tarih taşımayıp, muhtemelen III. yüzyılın başlarına aittir. Mozaik bugün Şanlıurfa Müzesi anbarındadır.

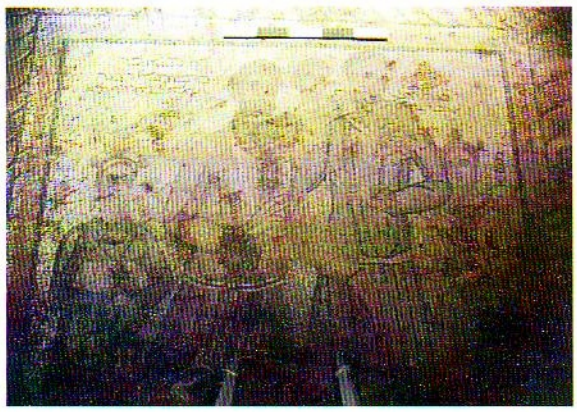

143) Barhadad Mozaiği

1) Mesa.
2) 'Abednu oğlu Barhadad
3) Vail.
4) Barşuma oğlu Roma hatırlansın.
5) Roma kızı Hata.

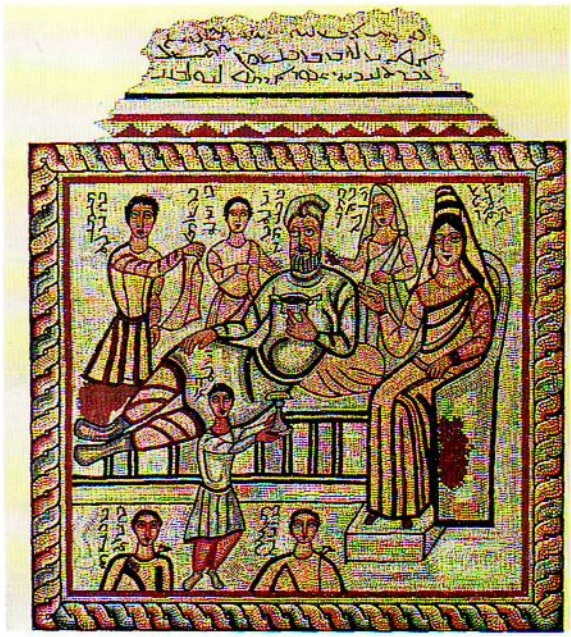

144) Cenaze Töreni Mozaiği

VII- CENAZE TÖRENİ MOZAİĞİ

1956 yılında J.B.Segal tarafından Eyyûbiye Mahallesi'nde bir kaya mezarında bulunmuştur. Şimdi parçalanmıştır. Parçalarının bir kısmı Beyrut'ta bir antikacı pazarında görülmüştür. Tarih olarak eksik formda [54]9 yılı verilmiştir;

bu da 238 yılına karşılık gelir. Mozaikteki yazılar yukarıdan aşağıda doğru dört ayrı yerde verilmiştir.

I- 1) [Beş]yüz[kırk]dokuz yılının Ağustos ayında. Ben Barba'şamin oğlu Zeydallat; bu mezarı kendim için ve çocuklarım için yaptım.

II- 1) Zeydallat'ın eşi Avi.
2) Zeydallat'ın kızı Kimi.
3) Barba'şamin oğlu Zeydallat.
4) Zeydallat oğlu Barşalmo.
5) Zeydallat oğlu Ma'mi.

III- 1) Zeydallat kızı Z.....

IV-1) Zeydallat oğlu M.....u.
2) Zeydallat oğlu Barba'şamin.

VIII- GAVSİ OĞLU BALAY MOZAİĞİ

Samsat Kapısı'nın dışında bir mağarada bulunmuştur. Çizimleri 1890 yılında Euting tarafından yapılmıştır. Şimdi kayıptır. Tarihsiz olup, muhtemelen III. yüzyılın başlarına aittir. Dört çerçevede verilen mozaik yazılarının okunuş ve tercümeleri şöyledir:

I-1) Gavsi kızı Şalmet.
2) Gavsi oğlu Balay.
3) Damay.
4) Sarkin.

II-1) 'Abşay'ın eşi Kişat.
2) 'Abşay'ın annesi Arhemta.
3) 'Abşay.
4) Mag ....
5) 'Abedşuk.

III-Ben, Gavsi oğlu Balay; bu ebediyyet evini kendim için, çocuklarım ve varislerim için yaptım.

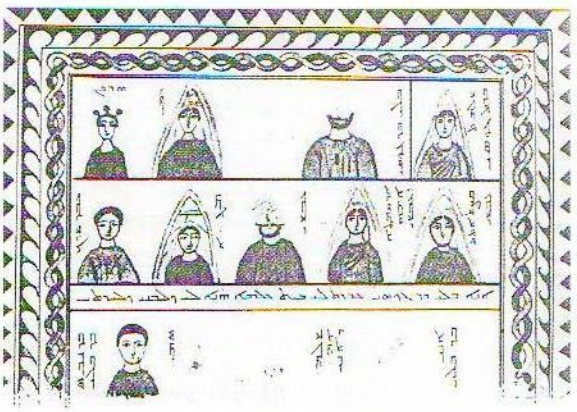

145) Gavsi oğlu Balay Mozaiği

IV-1) Balay oğlu Ani.
2) Ani'nin annesi Şalmet.
3) Samay.
4) Balay oğlu Barnabas.

IX- ORFEUS MOZAİĞİ

1956 yılında J.B.Segal tarafından Eyyûbiye Mahallesi'nde bir kaya mezarında bulunmuştur. Üzerinde eksik harfle 539 tarihi verilmiştir. Bu tarih, miladi 228 yılına tekabül etmektedir. Mozaik şimdi kayıptır.

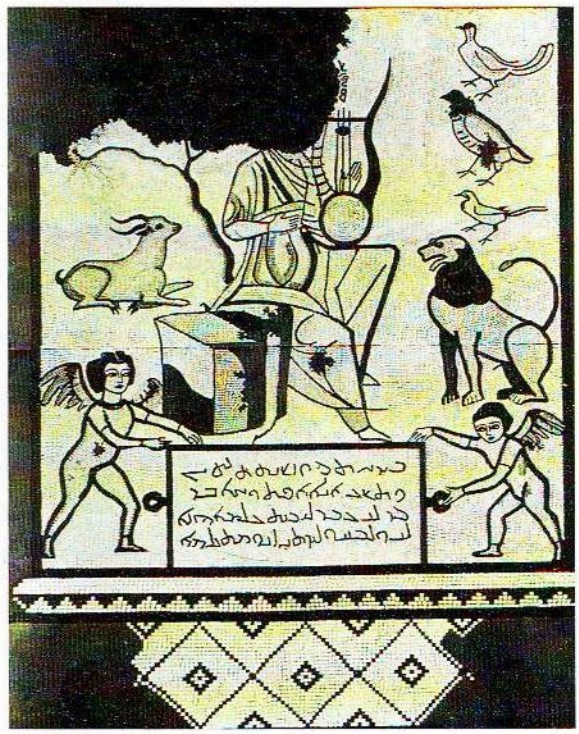

146) Orfeus Mozaiği

1) Orfeus.
2) [Beşyüz]otuzdokuz yılının Temmuz ayında. Ben, Barnay oğlu Aftuha, bu ebediyyet evini kendim için, çocuklarım için ve varislerime her zaman için yaptım.

X- ÜÇAYAK MOZAİĞİ

1956 yılında J.B.Segal tarafından Şehitlik Mahallesi'nde bulunmuştur. Mozaiğin ortasındaki yüzünün bir kısmı eksik olan Adona oğlu Hafsay'ın elinde tuttuğu üç ayaklı bir eşyadan dolayı mozaiğe bu isim verilmiştir. Bugün tahrip edilmiş olup, bazı parçaları Aziz İrene/ İstanbul'da saklıdır. Tarihsiz olup, muhtemelen III. yüzyılın başlarına aittir.

1) ..... Gebbay.

2) Adona oğlu Hafsay.

3) Şelam'ata oğlu Gebbay'ın oğlu Adona, bu ebediyyet evini kendisi için yaptırdı.

4) Her kim, onun çoluk çocuğunun ve yasının acısını kaldırırsa, onun ataları için mutlu bir sonraki hayatı olacaktır.

5) Gebbay oğlu Adona'nın kızı 'Adita.

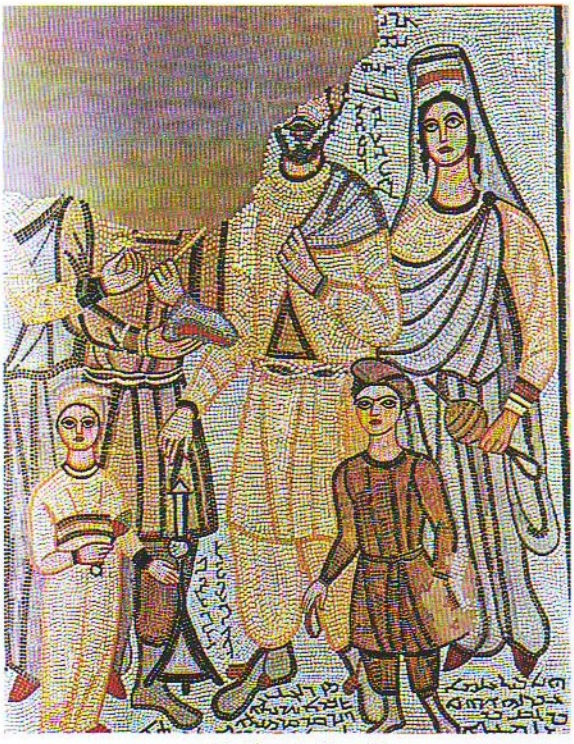

147) Üçayak Mozaiği

XI- ZENODORA MOZAİĞİ

1881 yılında Urfa'da kopye edilmiştir. Üzerinde eksik olarak 570 tarihi verilmiştir; bu da miladi 259 yılı eder. Bugün kayıptır. Kitabe tercümesi şöyledir:

"[Beşyüz]yetmiş yılının Şubat ayında, [ben] bu ebediyyet evini kendim için ve çocuklarım için yaptım. ..... Ben Bar'ata oğlu 'Abednahay..... Za'rura kızı, Bar'ata'nın eşi."

148) Zenodora Mozaiği

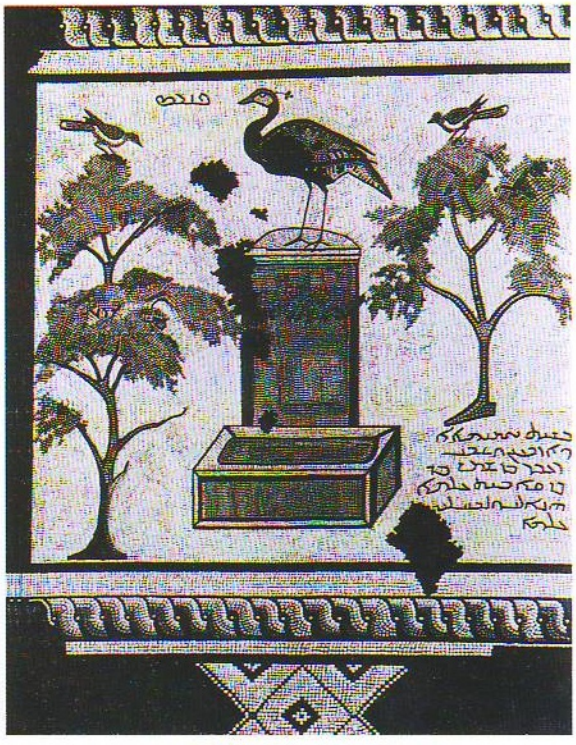

149) Zümrüd-ü Anka mozaiği

XII- ZÜMRÜD-Ü ANKA MOZAİĞİ

1956 yılında J.B.Segal tarafından Eyyûbiye Mahallesi'nde bir kaya mezar içinde bulunmuştur. Şimdi kayıptır. Üzerinde tarih olarak Seleukos takvimine göre 547 rakamı verilmiş olup bunun miladi karşılığı 236'dır.

1) Beşyüzkırkyedi yılında, bu ebediyyet evi Barko oğlu Barşemeş [anısına], kendim için ve çocuklarıma ve her zaman için yapıldı.

2) Zümrüd-ü Anka.

BİBLİYOGRAFYA

Babelon,E.1893."Numismatique d'Edesse en Mésopotamie." **Mélanges Numismatiques**, 2 ème Série: 246.

Bauer, W. 1934. **Rechtgläubigkeit und Ketzerei im ältesten Christentum**, Tübingen.

Baumstark, A. 1904. "Vorjustinianische kirchliche Bauten in Edessa.", **OrChr** 4: 171 vd.

Beyer, K. 1996. "Altsyrische Inschriften neu gelesen.", **ZDMG** 146: 39-44.

Bossert, H. 1951. **Altsyrien: Kunst und Handwerk in Cypern, Syrien, Palästina, Transjordanien und Arabien.** Tübingen.

Burkitt, F. 1906. "The Throne of Nimrod", **PSBA** 28: 149-155.

----------. 1913. **Euphemia and the Goth with the Acts of Martyrdom of the Confessors of Edessa**, London, s. 43 vd.

Cantineau, J.1930. **Le Nabatéen II** , Paris.

Chabot, J.B.1906a. "Mosaïque d'Édesse avec personnages et inscription syriaque." **CRAIBL** 122-123.

----------. 1906b. "Notes sur quelques monuments épigraphiques araméens.", **JA** 10th series, 7: 281-304

Chronicon Edessenum,1907. ed. **I.Guidi, CSCO 1-2**, Louvain.

Clermont-Ganneau.1885."Rapports sur une mission en Palestine et en Phénicie entreprice en 1881. Cinquième Rapport." **Archives des Missions Scientifiques et Littéraires 3rd series**, 11: 157-251.

Colledge, M.A.R. 1976. **The Art of Palmyr**, London.

----------. 1994. "Some remarks on the Edessa Funerary Mosaics." Pp.189-197. in **La mosaïque gréco-romaine IV. Actes du IVe Colloque International pour l'Étude de la Mosaïque Antique, Vienne, 8-14 Août 1994**, edd. J.P.Darmon and A. Rebourg. Paris: Association Internationale pour l'Étude de la Mosaïque Antique.

Degen, R. 1974. "Review of Drijvers, Old-Syriac (Edessean) Inscriptions.", **BiOr** 31: 293-296.

Downey, S.1970. "A Preliminary Corpus of the Standarts of Hatra", **Sumer** 26: 195-225

Drijvers,H.J.W.1972.**Old-Syriac (Edessean) Inscriptions**, Leiden.

----------. 1973. "Some new syriac inscriptions and archaelogical find from Edessa and Sumatar Harabesi", **BSOAS** 36: 1-14, Pl.XI, XII.

----------. 1977. "Hatra, Palmyra und Edessa. Die Städte der syrisch-mesopotamischen Wüste in politischer, kulturgeschichtlicher und religionsgeschichtlicher Beleuchtung", **ANRW** II, 8: 799-906.

----------. 1980. **Cults and Beliefs at Edessa**, Leiden

----------.1981."Ein neuenentdecktes edessenisches Grabmosaik", **Antike Welt**,12.Jahrgang, Heft 3:17-20.

----------. 1982. "A Tomb for the Life of a King. A Recently Discovered Edessene Mosaic with a Portrait of King Abgar the Great." **Le Muséon** 95: 167-189.

----------.1993."New Syriac Inscriptions." **Aram** 5: 147-161.

Drijvers, H.J.W.-J.F.Healey. 1999. **The Old Syriac Inscriptions of Edessa and Osrhoene. Texts, Translations and Commentary**, Leiden-Boston-Köln.

Euting, J. 1909. "Notulae Epigraphicae.", Pp. 231-239 in **Florilegium ou Recueil de Travaux d'Érudition dédiés à Monsieur le Marquis Melchior de Vogué**, Paris

Harris, J.R. 1906. **The Cult of the Heavenly Twins**, Cambridge.

Hill, G.F. 1922. **Arabia, British Museum Coins**, London.

Kirsten, E.1959. "Edessa." , **RAC** IV: 577-578.

Köbert, R. 1971. "Review of Segal, Edessa." **Or** 40: 361-366.

Leclercq, H. 1921. "Édesse." **Dictionnaire d'archéologie chretienne et de liturgie** IV,edd. F.Cabrol and H.Leclercq, Paris, Cols. 2058-2110.

Leroy,J. 1957."Mosaïques funeraires d'Edesse", **Syria** 34: 306-342.

----------. 1961. "Nouvelles découvertes archéologiques relatives à Edesse.", **Syria** 38: 160-169.

Maricq, A. 1965. **Classica et Orientalia**, Paris.

Moritz, B. 1913. "Syrische Inschriften." **Inschriften aus Syrien, Mesopotamien und Kleinasien gesammelt im Jahre 1899**, ed. Max F. von Oppenheim. Leipzig, Pp.157-174.

Naveh,J. 1974. "Remarks on Two East Aramaic Inscriptions" **BASOR** 216: 9-11.

Philips, G. 1876. **The Doctrine of Adday, the Apostle**, London.

Pognon, H. 1907. **Inscriptions sémitiques de la Syrie, de la Mésopotamie et de la région de Mossoul**, Paris.

Renan, E. 1883. "Deux monuments épigraphiques d'Édesse." **JA** 8th series 1: 246-251.

Schlumberger, D. 1960. "Descendants non mediterranéens de l'art grec.", **Syria** 37: 253, 293.

Segal,J.B.1953."Pagan Syriac Monuments in the Vilâyet of Urfa." **Anatolian Studies** 3: 97-119.

----------.1954. "Some Syriac Inscriptions of the 2nd-3rd Century A.D." **BSOAS** 16: 13-36.

----------.1959a. "New Syriac Inscriptions from Edessa.", **BSOAS** 22: 23-40.

----------.1959b. "New Mosaics from Edessa." **Archaeology** 12: 150-157.

----------.1967. "Four Syriac Inscriptions." **BSOAS** 30:293-304.

----------.1970. **Edessa "The Blessed City"**, Oxford University Press, Oxford.

----------.1983. "A note on a mosaic from Edessa."**Syria** 60: 107-110.

Vattioni, F. 1966. "À propos du nom syriaque Gusai." **Semitica** 16: 39-41.

----------.1973. "Le iscrizioni siriache antiche." **Augustinianum** 13: 279-338.